

УДК 343.915

І.Г. Лубенець,

кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0003-2597-0356,

І.В. Наумова,

начальник відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-6643-0375

НАЙПОШИРЕНІШІ ВИДИ ЗЛОЧИНІВ НЕПОВНОЛІТНІХ: КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ТЕНДЕНЦІЇ¹

Стаття присвячена встановленню певних закономірностей, особливостей деяких видів злочинів, що вчиняються неповнолітніми, та наданню їм кримінологічної характеристики на основі державної статистичної звітності за останні 15 років. Визначено мотиви вчинення неповнолітніми окремих видів злочинів. Встановлено, що протягом аналізованого періоду найчастіше неповнолітні вчиняли крадіжки, а кожний п'ятий грабіжник був неповнолітнім. Зазначено, що підвищена латентність є специфічною рисою злочинності неповнолітніх, через яку фактичний рівень злочинності неповнолітніх в 3–4 рази вищий, ніж зареєстрований. Авторами встановлено, які злочини мали найнижчий рівень латентності

Ключові слова: неповнолітні, злочинність, кримінологічна характеристика, крадіжка, грабіж, хуліганство, розбій, наркотики, угон транспорту.

Статья посвящена установлению определенных закономерностей, особенностей некоторых видов преступлений, совершаемых несовершеннолетними, и их криминологической характеристике на основе государственной статистической отчетности за последние 15 лет. Определены мотивы совершения несовершеннолетними отдельных видов преступлений. Установлено, что в течение анализируемого периода чаще всего несовершеннолетние совершали кражи, а каждый пятый грабитель был несовершеннолетним. Акцентировано, что повышенная латентность является специфической чертой преступности несовершеннолетних, из-за которой фактический уровень преступности несовершеннолетних в 3–4 раза выше, чем зарегистрированный. Авторами установлено, какие преступления имели наименьший уровень латентности.

Ключевые слова: несовершеннолетние, преступность, криминологическая характеристика, кража, грабеж, хулиганство, разбой, наркотики, угон транспорта.

Протягом періоду, що аналізується, неповнолітні дещо рідше вчиняли **розбійні напади** (рис. 1). У 2002–2006 рр. кількість таких осіб майже не змінювалася та становила в середньому 825. У 2007–2013 рр. вона скоротилася майже у 7 разів до 120, а в останні роки знаходилася на одному рівні та у 2017 р. становила 135.

¹ Закінчення. Початок у попередньому номері.

У цілому за розглядуваний період чисельність виявлених правоохоронцями осіб, які вчинили розбійні напади, знизилася у 6,1 раз. Їх частка серед всіх неповнолітніх правопорушників у 2002–2004 рр. складала близько 3 %, у 2006–2008 рр., згідно із загальною тенденцією зростання у ці роки, була трохи нижче 5 %, а в наступні роки скоротилася та коливалася на рівні 2–3 %. Слід звернути увагу на суттєвий відсоток (13–15 %) в першій половині аналізованого періоду неповнолітніх серед всіх осіб, які вчиняли розбійні напади. В наступні роки він зменшився та наприкінці цього відтинку часу склав 8 %.

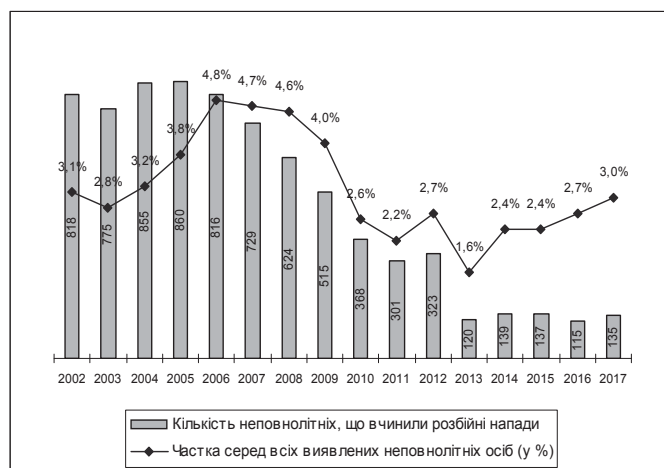

Рис. 1. Динаміка кількості неповнолітніх осіб, які вчинили розбійні напади в Україні у 2002–2017 рр.

Слід зазначити, що ці види злочинів (грабіж, розбій) є найменш латентними з вчинюваних підлітками злочинів. Переважна частина грабежів і розбійних нападів вчиняється неповнолітніми правопорушниками у громадських місцях з низьким рівнем контрольованості. Досить часто для насильницького заволодіння майном громадян неповнолітні обирають саме прибудинкові території (внутрішні двори багатоквартирних будинків, провулки, завулки і тупики, вхід до під'їздів), у зв'язку з наявністю там місць, де зловмисники можуть непомітно підстерігати підходящу жертву і розраховувати на раптовість посягання, а з другого боку, обмеженість простору тимчасового перебування потенційної жертви – підвищує «шанси» успішного досягнення злочинного результату.

Ці види злочинів, які вчиняються у висококонтрольованих громадських місцях, мають спонтанну корисливу мотивацію, тобто умисел на заволодіння будь-яким майном випадкових перехожих за першої ліпшої нагоди виникає здебільшого раптово. Злочини, що вчиняються у середньоконтрольованих громадських місцях мають ситуативну мотивацію, зумовлену самотнім перебуванням жертви на відкритому просторі з обмеженою видимістю, відсутністю на момент посягання свідків, і частіше за все вчиняються шляхом «ривка». Злочини, що вчиняються у *низькоконтрольованих* громадських місцях переважно вмотивовані інтересом до заволодіння не будь-яким, а найбільш цінним майном, що є при жертві на момент посягання. Вони завчасно плануються, натомість умисел реалізується вибірково, залежно від потрапляння жертви на територію з обмеженим для руху простором, візуальної оцінки її фізичних даних, приблизної вартості вбрання та особистих носильних речей. Щодо моменту виникнення умислу зауважимо, що зі слів самих неповнолітніх злочинців, у більшості випадків він виникав

завчасно (64,5 %). Раптово, у тому числі безпосередньо на місці події, умисел виникав у 35,5 % випадків. Такий умисел обумовлювався, зокрема, зовнішнім виглядом майбутньої жертви, відсутністю свідків та очевидців у громадському місці у певний час, кількісною перевагою злочинців та ін. [1, с. 50–51].

Більшість грабежів та розбоїв вчиняються неповнолітніми взимку у вечірній час доби, переважно у складі злочинної групи. Предметами злочинних посягань найчастіше є негабаритне та швидко реалізоване (ліквідне) майно. У переважній більшості випадків – це мобільні телефони, гроші, особисті предмети гардеробу, вироби із дорогоцінних металів.

За результатами дослідження Калібметова І.Л., 74,6 % грабежів, учинених групами неповнолітніх, заздалегідь не планувались і мали ситуативний характер, що зумовлювалось двома чинниками: а) негайною потребою у коштах (наприклад, для придбання алкогольних напоїв чи наркотичних засобів); б) високим ступенем віктимності потерпілого. Натомість вчинення розбоїв характерне для стійких злочинних груп неповнолітніх, які до того вчиняли інші злочини корисливої та корисливо-насильницької спрямованості (крадіжки, грабежі) (73 %). У зв'язку з цим у 67 % випадків розбійні напади планувались та вживались відповідні підготовчі дії [2, с. 61–62].

За даними Петрова Д.В., майже у половині випадків застосовувалося фізичне насильство над потерпілим – 49,2 %, психічне насильство мало місце у 29,4 % злочинів. На питання щодо причин вибору саме насильницького способу заволодіння майном 24,4 % опитаних у виховній колонії неповнолітніх вказали, що це звичний для них спосіб досягнення бажаного результату, 46,7 % – що це найшвидший і надійний спосіб заволодіння майном, 13,3 % – що застосували фізичне насильство лише після того, як на потерпілих не подіяли погрози, 15,6 % – що це було необхідно для утримання майна та втечі з місця події [2, с. 63, 83].

За результатами узагальнення кримінальних справ встановлено, що жертвами грабежів і розбоїв неповнолітніх у громадських місцях частіше стають чоловіки (60,4 %), рідше – жінки (39,6 %). Швидше за все це пояснюється порівняно меншою увагою чоловіків до елементарних правил особистої і майнової безпеки у громадських місцях, а також частішим перебуванням у темний час доби у таких місцях. Слід враховувати також, що насильство, застосоване до чоловіків при вчиненні грабежів та розбоїв, за своєю інтенсивністю і наслідками переважає насильницький вплив на потерпілих жінок. У зв'язку з цим потерпілі чоловіки порівняно частіше від жінок звертаються із відповідними заявами до органів, уповноважених розпочати кримінальне провадження, що й показало вивчення матеріалів кримінальних справ. За віковою ознакою (у повних роках) потерпілі диференціюються наступним чином: третина потерпілих були однолітками із неповнолітніми грабіжниками і розбійниками, на другому місці – вікова група 18–24 роки – кожен четвертий, також вирізняються вікові групи 40–49 років і 50–59 років – кожен сьомий і восьмий потерпілий відповідно [1, с. 120].

Потерпілі обиралися неповнолітніми злочинцями за наступними критеріями: легковажна (віктимна) поведінка, а саме демонстрування у громадських місцях ювелірних прикрас, грошей, мобільних телефонів тощо;

слабкі фізичні дані;

нетверезий стан;

похилий вік;

сприятливий збіг обставин для скоєння таких видів злочинів.

Наступною за чисельністю серед неповнолітніх злочинців була група осіб, які вчинили шахрайство (рис. 2).

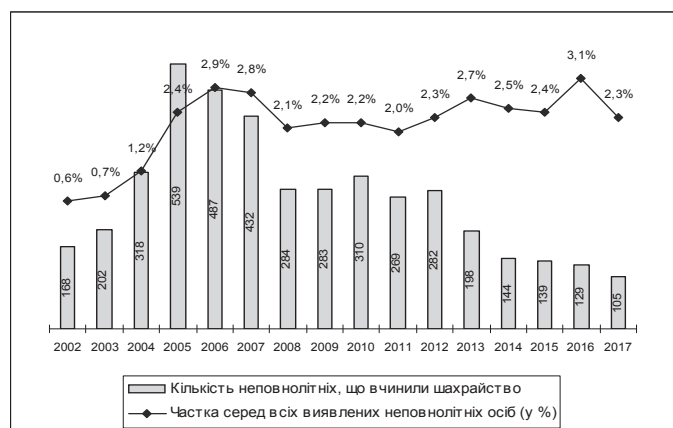

Рис. 2. Динаміка кількості неповнолітніх осіб, які вчинили шахрайські дії в Україні у 2002–2017 рр.

У 2002–2005 рр. їх кількість зросла зі 168 до 539, тобто більше ніж у 3 рази. В подальшому, як і в попередніх випадках, вона зменшувалася, але темп зниження був значно нижчим. В результаті цього у 2017 р. було виявлено 105 таких осіб. Відповідно до такої динаміки частка неповнолітніх, які вчинили шахрайські дії, серед всіх злочинців молодше 18 років у 2002–2005 рр. зросла з 0,6 % до 2,4 % та в наступні роки коливалася на рівні 2–3 %.

Зазначимо, що цей вид злочину відзначається найбільшим рівнем латентності, тому різниця між реальними показниками та офіційними даними може суттєво відрізнятися. Слід вказати, що набирає обертів інтернет-шахрайство з боку неповнолітніх як активних користувачів мережі Інтернет. Поширеним серед неповнолітніх способом вчинення цього злочину є реалізація через мережу Інтернет (наприклад, сайт “OLX”) неіснуючого товару. При цьому, коли передплата за товар надходила до злочинців, оголошення на сайті видалялось, телефон для зв’язку вимикався.

Чисельність неповнолітніх, які скоювали умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, у 2002–2008 рр. змінювалася незначним чином та становила в середньому 350 осіб (рис. 3). В наступні роки вона знизилася до 78 у 2017 р., що менше, ніж на початку аналізованого періоду, у 4 рази. Відсоток зазначених осіб серед неповнолітніх злочинців у 2002–2007 рр. збільшився з 1,2 % до 2,5 %, у 2008–2015 рр. знизився до 1 %, а у 2017 р. склав 1,9 %.

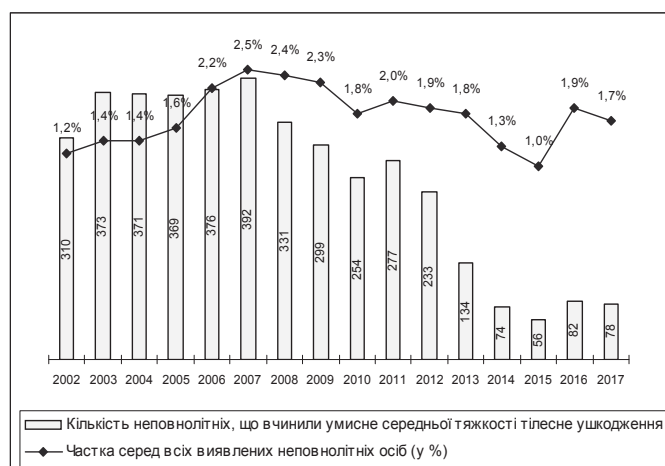

Рис. 3. Динаміка кількості неповнолітніх осіб, які вчинили умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження в Україні у 2002–2017 рр.

Особи, що вчинили тяжке тілесне ушкодження, складали у розглядуваному періоді в середньому 1,1 % всіх неповнолітніх злочинців (рис. 4). Кількість неповнолітніх, які скоїли цей злочин, протягом періоду часу, за який здійснюється аналіз, коливалася то в бік зростання, то зниження, але загалом переважала тенденція до її значного зменшення. Якщо у 2002 р. число таких злочинців становило 318, то у 2017 р. – 55. Всього за розглядуваний період цей показник знизився у 5,8 рази. Частка таких осіб серед всіх неповнолітніх злочинців у 2002–2005 рр. складала 1,2 %, у 2007 р. зросла до 1,8 %, а в наступні роки зменшилася та в останньому році аналітичного періоду становила 1,2 %.

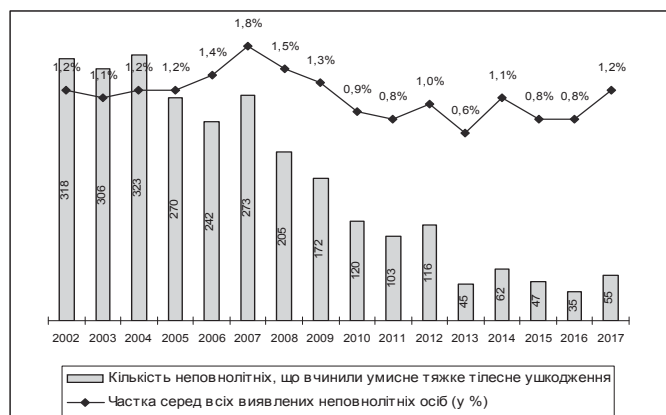

Рис. 4. Динаміка кількості неповнолітніх осіб, які вчинили умисне тяжке тілесне ушкодження в Україні у 2002–2017 рр.

Помітною була чисельність неповнолітніх осіб, які скоювали й інші злочини проти життя та здоров'я особи, найбільш поширеним серед яких було умисне легке тілесне ушкодження (рис. 5). Протягом 2002–2012 рр. кількість таких осіб була незначною та дорівнювала в середньому 187 осіб, а їх частка серед неповнолітніх злочинців – 1,1 %. У 2013 р. число виявлених осіб, які вчинили інші злочини проти життя та здоров'я особи, зросло одразу у 5 разів та становило 591. В наступні роки воно зменшилося до 345 осіб. Відсоток таких неповнолітніх також збільшився та у 2013–2017 рр. складав від 7 % до 8 %.

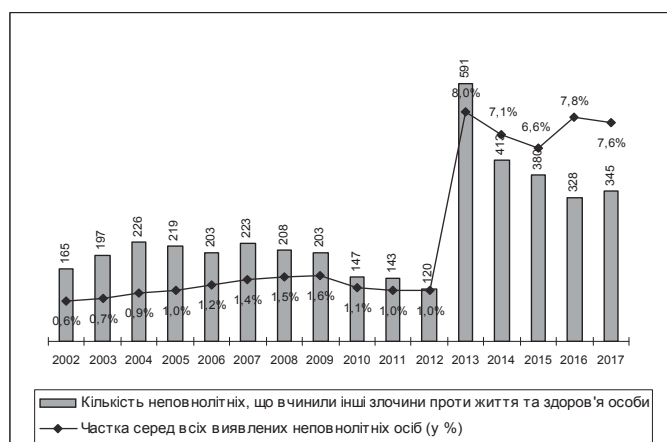

Рис. 5. Динаміка кількості неповнолітніх осіб, які вчинили інші злочини проти життя та здоров'я особи в Україні у 2002–2017 рр.

Оскільки інші злочини є менш поширеними серед неповнолітніх (питома вага нижче 1 %), далі наводиться стисла характеристика осіб, які їх вчиняли.

Другий за поширеністю наркозлочин – незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів вчиняли протягом 2002–2012 рр. близько 1% неповнолітніх, а їх кількість коливалася від 155 до 251. У 2013 р. вона скоротилася більш ніж у 3 рази та дорівнювала 53, а в наступні роки ще знизилася. В результаті цього у 2017 р. було виявлено лише 8 осіб, що скоїли цей злочин, які складали 0,2 % від всіх злочинців, молодше 18 років.

Умисне вбивство вчинило в середньому 0,7 % розглядуваних осіб, а їх кількість знизилася з 240 до 18. Із зазначених вище статистичних даних видно, що умисні вбивства та тяжкі тілесні ушкодження не є типовими злочинами неповнолітніх. Як вже зазначалось, вони вирізняються особливою жорстокістю, імпульсивністю. В більшості випадків скоюються в стані алкогольного сп'яніння або особами з психічними аномаліями в межах осудності. Психіатри розглядають вбивства підлітків як патологічну компенсацію комплексу неповноцінності та кривди, а також реалізацію відчуття ненависті й помсти. Як правило, найтяжчі насильницькі злочини вчиняють неповнолітні – представники соціально неблагополучного середовища підлітків. Це середовище становлять вихідці із соціально занедбаних сімей, вихованці шкіл-інтернатів, а також діти без належного піклування і догляду. Неприйняття та відсторонення з боку соціуму породжують дезідентифікацію і ворожо-агресивне сприйняття соціальної реальності підлітками аналізованої категорії. Почуття нікчемності і незахищеності буття компенсуються пияцтвом, аморальністю і насильством як захисними реакціями на вплив ворожого середовища. Задоволення надзвичайно актуальних у цьому віці потреб – самоствердитися, подолати соціальну відчуженість – відбувається найлегшим і найшвидшим у реалізації насильницьким шляхом, в основі якого лежать ворожість і фрустрація [3, с. 35, 37].

Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами вчиняло щороку від 0,5 % до 0,8 % неповнолітніх злочинців, абсолютна чисельність яких зменшилася з 219 до 39.

Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, у першій половині аналізованого періоду здійснювало від 100 до 200 неповнолітніх осіб (в середньому 0,9 %), а у другій їх число скоротилося до 28 (0,7 %).

Дуже суттєво з 211 до 16 знизилася кількість осіб, які займалися вимаганням. Їх частка скоротилася з 0,8 % до 0,4 %.

Майже припинили виявляти неповнолітніх гвалтівників. У 2002 р. було 106 осіб, які вчинили зґвалтування (0,4 %), а у 2017 р. – 10 (0,2 %).

Також знизилася з 53 у 2002 р. до 3 у 2016 р. число неповнолітніх, які скоювали насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом. Але у 2017 р. воно збільшилося до 15.

Крім того, за весь період проведення аналізу умисне знищення або пошкодження майна вчинило 226 неповнолітніх осіб, завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності – 138 та розбещення неповнолітніх – 94.

Порівняльний аналіз спеціалізованих коефіцієнтів злочинної активності неповнолітніх та осіб інших вікових груп по вчиненню окремих видів злочинів показав наступне.

По таких злочинах, як крадіжка, грабіж, незаконне заволодіння транспортним засобом, у тому числі автомобілями, кількість осіб віком 16–17 років у розрахунку на 100 тис. населення цієї вікової групи, була більшою, ніж серед інших груп. Далі йшли 18–28-річні, а на третьому місці знаходились неповнолітні до 16 років.

Щодо скоєння хуліганських дій та розбійних нападів, то активність серед 16–17-річних була такою ж, як і серед 18–28-річних, а в осіб, віком до 16 років, вона збігалася з рівнем злочинної активності 29–39-річних.

Що стосується обох видів наркозлочинів, тяжких та середньої тяжкості тілесних ушкоджень та випадків шахрайства, то активність 16–17-річних осіб по вчиненню цих злочинів була нижчою, ніж осіб віком 18–28 років та 29–39 років, а серед неповнолітніх до 16 років вказані злочини скоювалися так само часто, як і серед осіб старше 60 років.

У підсумку слід зазначити, що найбільш поширеними злочинами серед неповнолітніх протягом періоду, за який здійснювався аналіз, були: крадіжка (в середньому 57,4 % неповнолітніх осіб вчиняли цей злочин); грабіж – 12,2 %; хуліганство – 5,4 %; незаконне заволодіння транспортним засобом – 5,3 %, у тому числі, автомобілями – 2,3 %; незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту – 3,9 %; розбій – 3,2 %; шахрайство – 2,2 %; умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження – 1,8 %; умисне тяжке тілесне ушкодження – 1,1 %; незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – 0,9 %.

За розглядуваний період суттєво збільшився відсоток неповнолітніх, які вчинили незаконне заволодіння транспортним засобом, шахрайство та умисне легке тілесне ушкодження. Частка осіб, які скоїли хуліганські дії, навпаки значно знизилася. Активність осіб молодше 18 років щодо вчинення інших злочинів протягом 2002–2017 рр. коливалася, іноді дуже помітно, але в останні роки була такою ж, як і на початку зазначеного відтинку часу.

Звертає на себе увагу те, що кількість осіб віком 16–17 років у розрахунку на 100 тис. населення цієї вікової групи, які вчинили крадіжку, грабіж, незаконне заволодіння транспортним засобом, у тому числі автомобілями, була найвищою серед всіх вікових груп злочинців. Далі йшли 18–28-річні, а на третьому місці знаходились неповнолітні молодше 16 років.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Петров Д.* Кримінологічна характеристика та запобігання грабежам і розбоям, що вчиняються неповнолітніми у громадських місцях: дис. ... канд. юрид. наук. Національна академія прокуратури України. Київ, 2015.

2. *Калімбетов І.* Розслідування групових корисливо-насилювальних злочинів неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук. Міжнародний гуманітарний університет. Одеса, 2017.

3. *Голіна В., Ємельянов В.* Кримінологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті: досвід конкретно-соціологічного дослідження: монографія. Харків: Право, 2006.

REFERENCES

1. *Petrov, D.* (2015) *Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia hrabezham i rozboiam, shcho vchyniautsia nepovnitnimy u hromadskykh mistyakh*. "Criminological Characteristics and Prevention of Robbery and Grabbing Committed by Juvenile in Public Places": thesis ... Cand. of Law, National Prosecution Academy of Ukraine. Kyiv. [in Ukrainian].

2. *Kalimbetov, I.* (2017) Rozsliduvannia hrupovykh koryslyvo-nasylnytskykh zlochyniv nepovnitnikh' "Investigation of Group Mercenary-Violent Crime of Juvenile": thesis ... Cand. of Law. International Humanitarian University. Odessa. [in Ukrainian].

3. *Holina, V., Yemelianov, V.* (2006) Kryminolohichni problemy poperedzhennia zlochynnosti nepovnitnikh u velykomu misti: dosvid konkretno-sotsiolohichnoho doslidzhennia. "Criminological Problems of Preventing Juvenile Delinquency in a Big City: the Experience of a Sociological Survey". Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

UDC 343.915

I. H. Lubenets,

Candidate of Juridical Sciences, Leading Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-2597-0356,

I.V. Naumova,

Head of the Department, State Research
Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-6643-0375

THE MOST COMMON TYPES OF JUVENILE DELINQUENCY: CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS AND TENDENCIES

As the criminologists rightly point out, the juvenile delinquency structure differs from the crime of adults, since many crimes for minors are not available due to their age characteristics. Paper deals with the criminological characteristics, the state and dynamics of the main types of crimes committed by minors: theft, robbery, robbery, hooliganism, drug-related crimes, illegal possession of transport, incl. car, fraud, bodily harm. The motives for committing juvenile offenses of certain types of crimes are determined.

It is also necessary to take into account that most juvenile offenses remain latent ones. Consequently, increased latency is a specific feature of juvenile delinquency, since the actual level of juvenile delinquency is 3–4 times higher than recorded. The authors identified what kind of crimes had the lowest level of latency.

The purpose of the study is to establish certain patterns, features of certain types of crimes committed by minors and provide them with criminological characteristics on the basis of state statistical reporting during past 15 years.

It was found out that during the analyzed period most of the minors committed theft, and every fifth robber was a juvenile. In percentage terms set proportion of all crimes against person's age juvenile offenders.

Studies of mentioned kind are relevant due to the fact that the level of criminal activity of juvenile is an important indicator of the crime situation in society, and the tendencies of juvenile delinquency determine in a large extent the future state of crime in the country. One of the criteria of stability, reliability, development of society and state is the ability of the latter one, through its social institutions, to influence the upbringing of children in such a way as to keep minors from destructive, criminal behavior; to effectively organize a mechanism for the protection from the criminogenic impact on them.

Keywords: juvenile, crime, criminological characteristics, theft, robbery, hooliganism, robbery with violence, drugs, transport hijacking.

Отримано 27.11.2018